Zsidó vallás és kultúra 3.: Liturgia

BBN-HEB11-223.2, BBV-203.08, BMVD-203.08

Biró Tamás

Bevezetés, követelmények; ima a vallástudományban

2018. február 15.

Praktikus dolgok:

- A kurzus honlapja: http://birot.web.elte.hu/courses/2018-liturgia/

  Kurzusleírás: http://birot.web.elte.hu/courses/2018-liturgia/Liturgia.pdf

  Felhasználónév és jelszó?

- Biró Tamás: biro . tamas @ btk.elte.hu

  http://birot.web.elte.hu/, http://www.birot.hu/

- Fogadóóra: csütörtök 14.00-15.30 *(a 2018. tavaszi félévben)*

- Pótórák, ha elmaradnának órák.

  A március 15-i óra helyett: tartalék időpont referátumoknak.

A kurzus céljai

Liturgia: a zsidó vallás és kultúra alapszövege és alapélménye. Ezért:

- A liturgia alapjainak a megismerése:

  Megkerülhetetlen a Héber Biblia zsidó recepciójának, a rabbinikus irodalomnak, a zsidó vallástörténetnek, a héber nyelvű/zsidó szépirodalomnak, a zsidó művészeteknek, a kortárs zsidó vallási jelenségeknek… a megértéséhez!

- A liturgia további (önálló) megismerésének az előkészítése.
- Betekintés liturgia bölcsésztudományi kutatási lehetőségeibe:
  - A liturgia mint filológiai, irodalmi, nyelvészeti… eszközökkel kutatható szöveg.
  - A liturgia mint vallástudományi eszközökkel kutatható tevékenység.

Ami ez a kurzus nem akar lenni: kántorképzés, vallásos zsidók képzése.

A kurzus céljai

A kurzus végére a hallgatók a következő *ismereteket* és *készségeket* sajátítják el:

- Megismerik a zsidó liturgia szerkezetét, kialakulását, terminológiáját, valamint az imádkozáshoz kapcsolódó legfontosabb halákhikus alapfogalmakat.
- Megismerkednek a legfontosabb imák szövegeivel.
- Megtanulnak tájékozódni a zsidó imakönyvekben – sziddurban és mahzorban – és a zsinagógai istentisztelet, valamint paraliturgikus események alkalmával.
- Betekintést kapnak a liturgia vallástudományi kutatásának lehetőségeibe.

Hosszú távú cél:

- Felismerni a (vallásos és nem vallásos) zsidó irodalomban az imaszövegekre tett utalásokat.

A kurzus felépítése

1. Csütörtök 12.00 – 13.30:
   - Előadás
   - Szövegek közös megvitatása, diszkusszió
   - 5-10 perces referátumok

2. Opcionális héber szövegolvasás:
   - Szakosoknak, minorosoknak.
   - Javaslat: péntek 11.00 – 12.00.
   - Kérem, jelezzék, ha van igény!

3. Önálló munka otthon:
   - Szövegek elolvasása, preparálása
   - Alkalmi rövid beadandók
   - (Szakirodalom elolvasása)
   - Referátum és dolgozat elkészítése

4. Zsinagógalátogatás:
   - Min. 4 alkalommal (min. 1 péntek este és min. 1 szombat reggel).
   - Minél több, annál jobb!

Jegyszerzés

Sillabusz, amelyet tessenek elolvasni!
http://birot.web.elte.hu/courses/2018-liturgia/Liturgia.pdf

A jegyszerzés feltételei:

- az óra rendszeres látogatása,
- minimum négy alkalommal zsinagógalátogatás
  (amelyek közül legalább egy szombat reggeli és egy péntek esti alkalom), valamint
- minimum 50%-os teljesítmény (ld. alább).

A félévvégi jegy a következő részekből tevődik össze:

- **30%:** órai munka
  (szövegek preparálása, alkalmi beadandók és részvétel az órai diszkusszióban)
- **30%:** órai referátum és szemináriumi dolgozat
- **40%**: félév végén írt zárthelyi dolgozat.

Jegyszerzés

Sillabusz, amelyet tessenek elolvasni!
http://birot.web.elte.hu/courses/2018-liturgia/Liturgia.pdf

A félév végén írt zárthelyi dolgozat a következő ismereteket méri:

(1) az órai előadások és a hallgatói referátumok során elhangzott ismeretek,

(2) szövegismeret, szövegértés,

(3) zsinagógai tájékozottság.

A vizsga során az értelmezendő imák szövegét a hebraisztika szakos, valamint a hebraisztika és judaisztika minoros hallgatók héberül, a kurzust vallástudományi, bibliatudományi vagy közismereti kódon felvevő hallgatók pedig magyar fordításban kapják kézhez.

Imakönyv beszerzése

- Hagyományos („ortodox”) askenáz rítusú
  - Egynyelvű héber vagy két nyelvű
  - Javasolt: *Artscroll*, *Rinat Jiszrael*, *Tfillat kol pe*, *Sámuel imája*, stb.

- Beszerezhető:
  - Balla Zsolt (szerk.), *Sziddur Somér Jiszráel*, Budapest, 2016.
  - NB: csak a szombati liturgiát tartalmazza!
  - 1500 Ft: jelezzék nekem emailben pénteken 12.00-ig.
  - Átvétel hétfőn, egyeztetett időpontban.

Zsinagógalátogatások: önállóan vagy közösen

Konkrétumokat még egyeztetjük

<u>Jó alkalmak a tavaszi félév során</u>:

- Péntek esték
- Szombat délelőttök
- Vasárnap reggel
- Csütörtök reggel 9 h tanima OR-ZSE

- **Purim:** febr. 28. szerda este és márc. 1. csütörtök reggel
- **Svii sel peszah:** ápr. 6. péntek reggel
- **Savuot:** máj. 19. szo este – máj. 21. hétfő reggel

Referátumok

1. Válasszanak témát febr. végéig (max. 2 hallgató témánként)
   + Google Docs Sheet-be írják be *(meghíváshoz küldjenek nekem emailt!)*
2. 5-10 perces előadás a félév második felében (2-3 dia)
3. Rövid szemináriumi dolgozat (3-5 oldal), amit a többi diák is megkap, és a vizsgaanyag része.

- A peszahi Haggada
- Zsinagógai reform, 19. sz. Németországban
- Zsinagógai reform, 19. sz. Magyarországon
- Irányzatok imái
- Reform imakönyvek
- Askenázi, szefárd, szfaradi (és egyéb) imakönyvek
- A liturgia vallástudományi megközelítései
- Vallási specialisták és liturgia
- Egy liturgiával kapcsolatos halákhikus kérdés a Kiccur Sulhan arukhban.
- Kisebb liturgikus események, pl. kiddus levana
- Gender és a sziddur feminista olvasatai
- Liturgia, kegytárgyak és a zsidó iparművészet
- stb. (velem való egyeztetés után!)

Előzetes tematika *(nem heti lebontásban)*

1. Bevezetés. Ima a Bibliában. Ima a rabbinikus hagyományban, a kavvana.
2. Az imakönyv szerkezete. A zsidó liturgia fő pillérei (Sma, Amida). Napi három ima.
3. A Sma és áldásai.
4. A hétköznapi Amida (Smone Eszré).
5. A szombati és az ünnepi imák szerkezete. Lekha dodi. Kiddus.
6. A reggeli áldások. Peszuké de-zimra.
7. Tóra-olvasás. Alenu.
8. Muszaf és neila.
9. Bencsolás és áldások.
10. Hallel és kiegészítések az ünnepi liturgiában.
11. Kaddis.
12. Középkori vallásos költészet: kinna, pijjut, zemirot.

Alapfogalmak és háttér a zsidó imákhoz

Forrás:
https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10159746111335035&set=a.218667730034.279558.805045034&type=3&theater 2018, jan. 1.

Mit jelent az, hogy „ima”?

Az ima fogalma tágabb vallástudományi kontextusban

A vallás mint rendszer : *egymással kölcsönható elemek*

- A vallás, mint „komplex rendszer”: pl.
  - Történeti *narratívák* (pl. mítoszok) és a világkép elemei (például istenek, démonok…) adják egyes **rítusok** „értelmét”, magyarázatát.
  - Etikai **normák** és vallási **törvények** eredetéről szóló *narratívák*.
  - **Szakrális tárgyak rítusok**ban betöltött szerepe.
  - **Szakrális művészetek** a mitológiai *narratívák*ból veszik a tárgyukat.
  - *A vallási specialisták* (papok, sámánok, stb.) beavatási **rítus**ai.
  - *A vallási specialisták*, mint a **normák** és vallási **törvények** szakemberei.

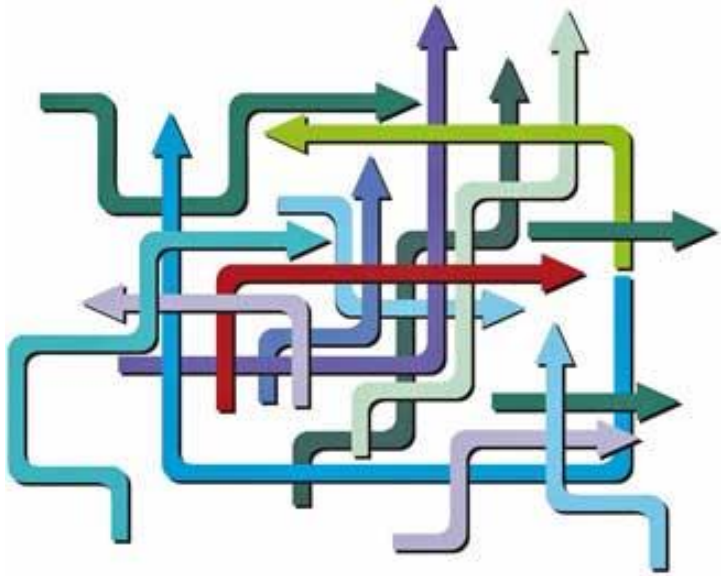

A kép forrása: http://www.citisoft.com/web_images/blogs/Complex-System-Gut.jpg

A rítus mint kommunikáció

Manapság divatos a vallás-szociológiában a rítust mint a kommunikáció egyik formáját felfogni.

Valaki kommunikál **valaki felé** valamilyen **üzenetet** valamilyen **formában**:

- **Üzenet:** *például*
  - Értékek: a közösség, a vallás vagy az etika értékrendszere.
  - Narratívák: a közösség meghatározó történetei (amelyeket pl. a rítus dramatizál).
  - Társadalmilag fontos információ: átmeneti rítuson keresztülesett egyén új státusza.
- **Forma:** *például*
  - Explicit: az üzenet szövege elhangzik a rítus keretében.
  - Implicit: az üzenetet megérti az, aki részt vesz a rítuson.
  - Szimbolikus: a nem verbális üzenet a *vallási szimbólumrendszer* révén adódik át.
  - Értelmezés révén: a rítusról szóló beszélgetések keretében fogalmazódik meg.

Érintkezés, kapcsolatfelvétel a természetfelettivel:
megváltozott tudatállapotok és más „gyakorlati módszerek”

Kapcsolat egy személyes istenséggel

- **Ima**: egyéni *vagy* közösségi? csendben *vagy* hangosan?
  gondolatban *vagy* szavakkal? spontán *vagy* kötött szöveggel?
- **Prédikáció**, valamint mítoszok és szent iratok **tanulmányozása**: intellektuális tevékenység vallási specialisták vezetésével, az istenség bölcsességének és akaratának a megismerése *(exegézis mint az istenség kommunikációja az ember felé).*
- **Jóslás**, **álommagyarázat, divináció**
  - Indukált és spontán úton kapott jelek értelmezése.
  - Van-e / hol a határ vallás és mágia közt?
- **Ünnepek**, mágikus-vallási **szertartások**, áldozati rituálék.

Az „abszolút” megtapasztalása

- Zaj és **zene**.
- Transz és extázis (ld. **megváltozott tudatállapotok**).
- **Misztika**, ezotéria: intellektuális és rituális szinten, „gyakorlati kabbala”.

A rítusok lehetséges társadalmi funkciói

Funkcionális megközelítés
a vallástudományban:
adott jelenséget azzal magyarázunk, hogy milyen (társadalmi) funkciót, szerepet tölthet be, mi a „haszna”, mivel járul hozzá a társadalomhoz.

- Közös élmény: erősíti a társadalom tagjai közti köteléket, kohéziót, szolidaritást.
- Erősíti a rítusban résztvevők közti köteléket, kohéziót, szolidaritást (pl. kohortban végrehajtott, fájdalmas beavatási rítusok).
- Dramatizálja, újrajátssza vagy újraélhetővé teszi a mítoszokat.
  - Például a *szédereste* mint az egyiptomi kivonulás megélhetővé tétele: a zsidó nép alapvető narratíváját élményszerű formában adjuk át a következő generációnak.
- A beavatandó számára megkönnyíti az átmenetet egy új státuszba.
- A társadalom alapvető értékeit jelenítik meg és adja tovább.
- „Válságok” megoldása annak dramatizálásával.

Hogyan kutassuk a vallást?

Az étikus és az émikus perspektíva

Nézőpontok

„A kultúra szemüvegén keresztül”

émikus vs. étikus

„madár-távlatból”

- Émikus:
- Étikus:

3. a kutató által kutatott vallási rítus

1. a kutató

2. az informáns = adatközlő

Dieter Haller: *Atlasz. Etnológia* (Bernd Rodekohr illusztrációival). Athenaeum 2000: Budapest, 2007, p. 142.

Nézőpontok

„A kultúra szemüvegén keresztül”

émikus vs. étikus

„madár-távlatból”

- Émikus:
- Étikus:

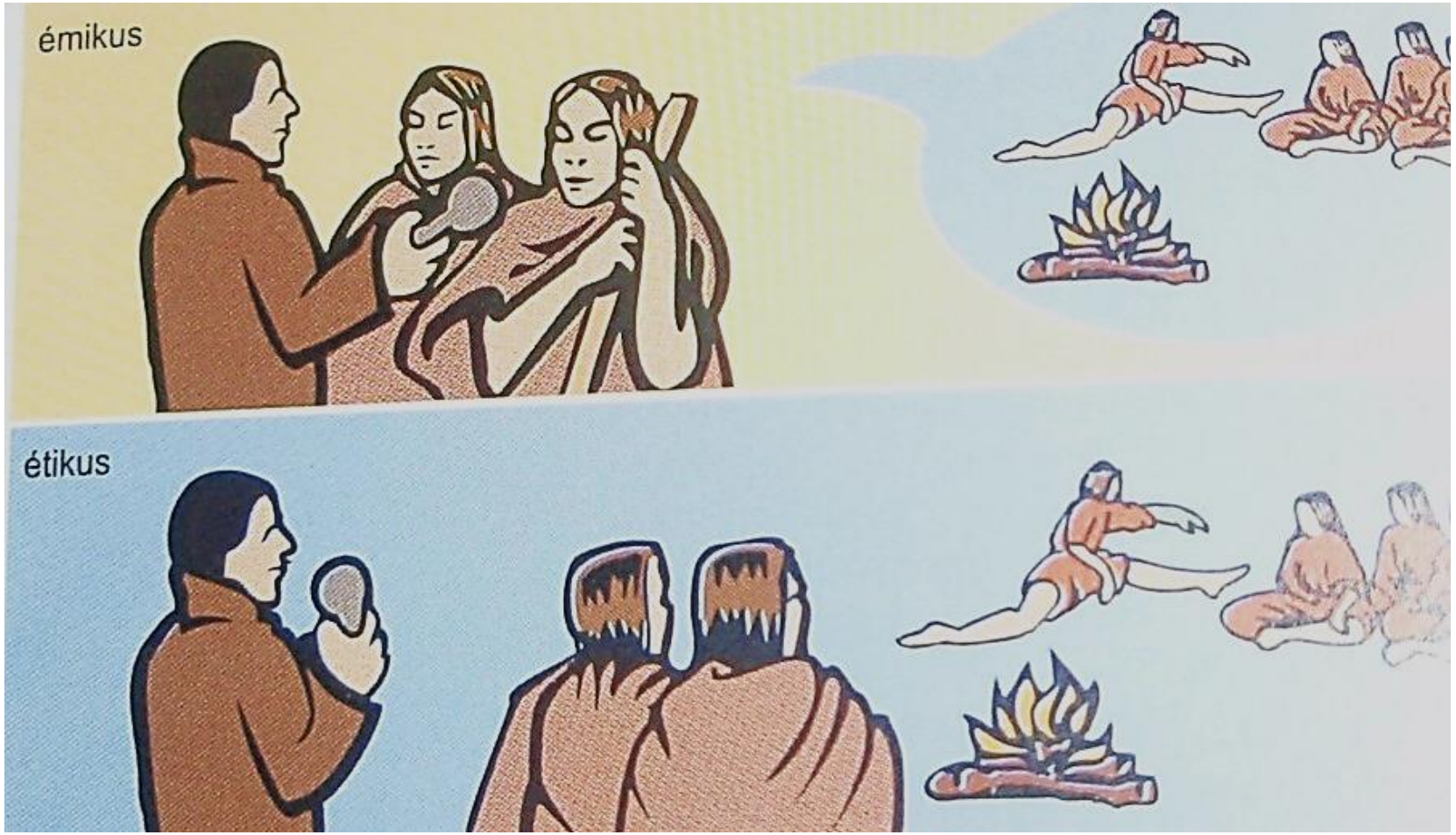

Az ***informánsok*** mesélik el és értelmezik a vizsgált rítust a **saját szavaikkal**, a **saját néző-pontjukból**.

A ***kutató*** meséli el és értelmezi a vizsgált rítust, a **saját** (európai v. tudományos) **nézőpontjából**, a **saját** (európai v. tudományos) **fogalmaival**.

Dieter Haller: *Atlasz. Etnológia* (Bernd Rodekohr illusztrációival). Athenaeum 2000: Budapest, 2007, p. 142.

Nézőpontok

„A kultúra szemüvegén keresztül”

émikus vs. étikus

„madár-távlatból”

- Étikus:
- Émikus:
- Interaktív:

Dieter Haller: *Atlasz. Etnológia* (Bernd Rodekohr illusztrációival). Athenaeum 2000: Budapest, 2007, p. 152.

Nézőpontok

„A kultúra szemüvegén keresztül”

émikus vs. étikus

„madár-távlatból”

- Étikus:
- Émikus:
- Interaktív:

A *kutató* nézőpontja.

A *kutató* átadja a nézőpontot a közösség egyik tagjának.

A *kutató* és az *informáns* közösen, egymás nézőpontjára reagálva értelmezik a látottakat.

Dieter Haller: *Atlasz. Etnológia* (Bernd Rodekohr illusztrációival). Athenaeum 2000: Budapest, 2007, p. 152.

Nézőpontok és fogalmak

émikus vs. étikus

„A kultúra szemüvegén keresztül”

- **<u>Émikus nézőpont / fogalom:</u>** az *insider* nézőpontja, fogalmai.

  A kultúra vagy vallási közösség tagjának a nézőpontja, fogalmi rendszere, ahogy ő látja saját kultúráját, vallását, és ahogy / amely fogalmakkal ő azt értelmezi, magyarázza.

  NB: Egyesek szerint a kutatónak is ezt a nézőpontot, fogalomrendszert kell átvennie.

„madár-távlatból”

- **<u>Étikus nézőpont / fogalom:</u>** az *outsider* nézőpontja, fogalmai.

  Univerzális, kultúrafüggetlen nézőpont és fogalomrendszer, amellyel a kutató kívülről igyekszik leírni, értelmezni, magyarázni az adott kultúrát, vallást.

  NB: Sokan nem hisznek abban, hogy kultúrafüggetlen nézőpont létezhet. Úgy vélik, a kutató ilyenkor saját kultúrájának a fogalmait erőlteti rá az idegen kultúrára.

Imák a zsidóságban:

jiddiskájt-alapok átismétlése

A zsinagógai naptár összefoglalása

- Luniszoláris naptár:

A mai dátum:

5778. svat 30.

Ros hodes adar

Mit jelent ez?

A zsinagógai naptár összefoglalása

- Luniszoláris naptár:
  - napév és holdhónap kombinálva
  - szökőhónap (19 éves Metón-ciklus: 3, 6, 8, 11, 14, 17, 19)
- Újhold: **ros hódes**
- Hét napos ciklus: **szombat** / sabbat / sábesz
- Hónapok és ünnepek:

A zsinagógai naptár összefoglalása

- Luniszoláris naptár
- Szombat, ros hodes
- Hónapok és ünnepek:

1.	Niszan	15-21(22): **peszah**
2.	Ijjar	jom haacmaut, peszah seni, lag ba-omer
3.	Szivan	6 (és 7): **savuot**
4.	Tamuz	tamuz 17 böjt
5.	Av	9: tisa be-av
6.	Elul	
7.	Tisri	1-2: **ros hasana**, 10: **jom kippur** 15-22(23): **szukkot + …**
8.	Hesvan	
9.	Kiszlev	25-től 8 nap: **hanukka**
10.	Tevet	tevet 10 böjt
11.	Svat	15: tu bi-svat
12.	Adar	14 (15): **purim**

A zsinagógai naptár összefoglalása

A jiddiskajt 1 és 2 órák anyagát ismertnek feltételezem!

- Luniszoláris naptár
- Szombat, ros hodes
- Hónapok és ünnepek:

1.	Niszan	15-21(22): **peszah**
2.	Ijjar	jom haacmaut, peszah seni, lag ba-omer
3.	Szivan	6 (és 7): **savuot**
4.	Tamuz	tamuz 17 böjt
5.	Av	9: tisa be-av
6.	Elul	
7.	Tisri	1-2: **ros hasana**, 10: **jom kippur** 15-22(23): **szukkot + …**
8.	Hesvan	
9.	Kiszlev	25-től 8 nap: **hanukka**
10.	Tevet	tevet 10 böjt
11.	Svat	15: tu bi-svat
12.	Adar	14 (15): **purim**

Jövő hétre

Jövő hétre

1. Referátum témáját kiválasztani
   - … és egy Google Docs-ban bejelölni.
   - Írjanak nekem emailt, hogy meghívjam magukat a Google Docs-ba!
2. Imakönyv beszerzése és ismerkedés vele
3. A *Sma* első részét (Deut./5Mózes/MTörv 6:4—9) preparálni
   - Balla 2016, p. 33.
   - Hebraisták (szakosok, minorosok): héber szöveget kiszótárazni
   - Nem szakosok: magyar fordítást elolvasni

   + a Sma második és harmadik (pp. 34–35) részét is elolvasni

Viszlát jövő csütörtökön!